

od lokálních voleb v roce 2006 (7. kapitola). Copsey identifikuje dominantní geografické oblasti podpory a s ohledem na budoucnost predikuje možný vývoj. Za zásadní mezníky BNP v tomto ohledu považuje volby do Shromáždění velkého Londýna v roce 2008 (BNP získala jeden mandát) a evropské volby v roce 2009 (BNP získala dva mandáty). Je přesvědčen (na rozdíl od labouristického poslance Jona Cruddase, který tvrdil, že úspěch BNP u výše zmíněných událostí znamená „vlom do mainstreamové politiky“) o nutnosti nepolepovat a nepodléhat klamavému dojmu, že BNP zasluhuje větší pozornost. V protikladu k vzestupu BNP jsou zmíněny reakce antifašistických organizací, tisku a iniciativy známých osobností, které apelovaly na veřejnost s cílem probudit v lidech tradiční smysl pro demokracii a humanitu.

Publikaci zakončuje komparace extrémních politických stran napříč Evropou (8. kapitola), což je téma hodné samostatného výzkumného zpracování. Autor se v ní snaží poukázat na základní ideologická východiska, která jsou společná pro všechna evropská extrémní hnutí (s ohledem na regionální odlišnosti) a staví je do kontrastu s BNP.

Aktualizované vydání publikované v roce 2008 přichází na knižní trh přesně v momentě, kdy se BNP bezprecedentně prosazuje ve volbách na lokální úrovni a do evropského parlamentu. Publikace (obsahuje přehledný poznámkový aparát, bibliografii a jmenný rejstřík) je přínosná především z toho důvodu, že přes neúměrnou mediální pozornost, která je BNP v poslední době věnována, poskytuje na celou problematiku ucelený náhled a umožňuje čtenáři pochopit podstatu a motivy jednání této populistické strany. Nigel Copsey nabízí čtivou analýzu politického fenoménu, který zejména v dnešní době v Británii získává na důležitosti, ale nepostrádá na zajímavosti ani pro středoevropského čtenáře.

Martin Synkule

Dittmar Dahlmann, Reinhold Reith, eds., **Elitenwanderung und Wissenstransfer im 19. und 20. Jahrhundert**. Essen: Klartext Verlag Essen, 2008, 249 s. ISBN 3-89861-855-2

Výzkum aktuálních i historických migrací má v Německu velkou tradici i významnou vědeckou základnu: jmenovat je třeba jak Institut pro výzkum migrací a interkulturní studie (Institut für Migrationsforschung und interkulturelle Studien) na universitě v Osnabrüku (zde také vycházejí významné ročenky IMIS-Beiträge, IMIS-Schriften a Studien zur Historischen Migrationsforschung: SHM), tak Společnost pro historický výzkum migrací (Gesellschaft für Historische Migrationsforschung), která prakticky každoročně pořádá konference k vybraným otázkám tohoto okruhu. Z konference, konané roku 2005, vzešel recenzovaný svazek. V jeho úvodu připomíná Reinhold Reith klíčové momenty migrací společenských elit, které v tomto kontextu nechce omezovat na politické nebo technické elity, nýbrž zahrnuje sem obecněji vrstvu osob na společenských špičkových pozicích

(s. 13).¹ Výzkum se dnes ji zdaleka neomezuje na zjištění intenzity a charakteristiky migračních proudů, resp. na historicky i aktuálně politicky a společensky velmi bolavou otázku intelektuálních ztrát výchozích zemí.² Velký zájem panuje též o určení a charakteristiku intelektuálních, vědeckých, technických zisků imigračních zemí.³ Tematizována je i – např. v indickém případě úspěšná – reemigrace alespoň části technických elit a její pozitivní působení na domácí prostředí.⁴

Sborník obsahuje osm studií, seznam zkratk, literatury, stručné biogramy autorů a místní rejstřík. Soustředíme naši pozornost k universitnímu, resp. vysokoškolskému prostředí, jemuž jsou zasvěceny čtyři studie. Marita Krauss se zaměřila na zkušenost exilu a zpětný transfer vědomostí v transatlantickém prostoru po roce 1945 (Exilerfahrung und Wissenstransfer. Transatlantische Gastprofessoren nach 1945, s. 35–53). Hutná studie autorky knihy o dějinách německé emigrace po roce 1945 je jednoznačně nejzávažnějším textem celé publikace.⁵ Autorka tu shrnula masu starší literatury a vlastní výzkum založila na vyhodnocení rozsáhlého materiálu biografického slovníku německé emigrace období nacismu.⁶ S odkazem na význam židovskými navrátilci z USA – Adornem a Horkheimerem – do Frankfurtu zpět přeneseného Institutu pro sociální výzkum bývá vedena řeč o šťastném „intelektuálním založení“ Spolkové republiky. Autorka však na základě vydaných korespondencí i vzpomínek jiných emigrantů podotýká, že oba slavní sociologové v USA v podstatě ztroskotali: nebyli ochotni přejít k publikování v angličtině, institut ztrácel finanční bázi, nenašel cestu k americké kultuře – návrat byl tedy do nemalé míry útekem z nové domoviny do staré vlasti.

Krauss v návaznosti podotýká, že „transfer vědění není abstraktním pojmem, nýbrž vztahuje se na praktiky, způsoby chování, interpretační vzorce, obsahy i nástroje“ (s. 36).

¹ Srovnej k tomu Beate Kraus, „Die Spitzen der Gesellschaft. Theoretische Überlegungen“, in táž, ed., *An der Spitze. Von Eliten und herrschenden Klassen* (Konstanz UVK 2001), 7–62.

² K tomu klasicky: Günther Schulz, ed., *Vertriebene Eliten. Vertreibung und Verfolgung von Führungsschichten im 20. Jahrhundert* (München: Oldenbourg, 2000).

³ Srovnej: Wolfgang Mock, „Know-how Transfer nach Großbritannien durch deutschsprachige Ingenieuremigranten 1933 bis 1945“, *Technikgeschichte* 50 (1983), 253–263; Vivian Hermann – Uwe Hunger, „Die Einwanderungspolitik für Hochqualifizierte in den USA und ihre Bedeutung für die deutsche Einwanderungsdiskussion“, *IMIS-Beiträge* 22 (2003): 81–98.

⁴ Uwe Hunger, „Vom ‚Brain-Drain‘ zum ‚Brain-Gain‘. Migration, Netzwerkbildung und sozioökonomische Entwicklung: das Beispiel der indischen ‚Software-Migranten‘“, *IMIS-Beiträge* 16, 2000, 7–21.

⁵ Marita Krauss, *Heimkehr in ein fremdes Land. Geschichte der Remigration nach 1945* (München C. H. Beck, 2001).

⁶ Werner Röder a Herbert A. Strauss, eds., *Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration*, Bd. I, II (München: Saur, 1980, 1983). K tomuto dílu, zpracovanému v kooperaci mnichovského Institut f. Zeitgeschichte a newyorského Research Foundation for Jewish Immigration dále srovnej: Horst Möller, *Exodus der Kultur. Schriftsteller, wissenschaftler und Künstler in der Emigration nach 1933* (München, C. H. Beck, 1984); Friedrich Stadler eds., *Vertriebene Vernunft. Emigration und Exil österreichischer Wissenschaft*, 2 Bd. (Wien – München LIT Verlag, 1988); Herbert A. Strauss, eds., *Die Emigration der Wissenschaften nach 1933. Disziplingeschichtliche Studien* (München, Saur 1991).

Kdo a co tedy transferoval z USA do poválečného Německa? Podle dnešního stavu poznání se z emigrovavších vědců po válce vrátilo asi 10 %. (s. 37) Vraceli se především ti, kdo v exilu nenašli pevnou existenční základnu: vědci z Turecka, Latinské Ameriky, Šanghaje atd. A většinou se nevraceli na „své“ domovské university, nýbrž někam jinam. Ti, kdo zakotvili, etablovali se v nové kultuře a mohli rozvinout úspěšnou činnost (hlavně v USA a částečně ve Velké Británii), k návratu neměli motiv. Remigraci do zničeného a emigrantům nadále nepřátelského Německa resolutně odmítaly manželky vědců. (s. 40) Přitom právě ti úspěšně etablovaní měli potenciálně nejvíc co přinést – vědecké výsledky i anglosaskou akademickou kulturu. 370 z nich tedy přistoupilo na kompromis: Do Německa nebo Rakouska, které o ně ovšem většinou příliš nestálo nebo se jich dokonce obávalo, přicházeli – z iniciativy a za peníze západních vlád – jako hostující profesori.⁷ Nejčastějšími cílovými universitami byly Berlín, Frankfurt, Heidelberg, Mnichov a Kolín n.R. Samozřejmě patřilo k jejich povinností psát pak o přednáškových pobytech a cestách po Německu obsáhlé, někdy analytické zprávy pro americké úřady.

Z celkem 3000 v Německu po roce propuštěných vědců (z toho 1100 profesorů a docentů) jich emigrovalo 2000, z Rakouska přes 300 osob.⁸ Celkem 1300 německojazyčných vědeckých emigrantů zakotvilo v USA. Řada z nich si – po překonání šoku emigrace – v USA vybuodovala kariéru, kterou by jim „vrchnostensko-hierarchicky“ rigidní domov nikdy neumožnil. „Imigrace těchto vědců urychlila jak vývoj v USA na pozici vůdčího vědeckého národa, tak internacionalizaci vědy.⁹ Angličtina se stala mezinárodní vědeckou řečí, němčina ztratila na významu.“ (s. 39) Mnoha z emigrantů ovšem až přesun do USA otevřel badatelské i kariérní horizonty, které by doma nikdy nezahledli. Vedle kontinuity výzkumu tu pro emigranty hrálo velkou roli přeorientování priorit jejich badatelských zájmů a otevřenost k učení se novému. Dali základ nové, „transnacionálně cítící a jednající elitě“, žijící v USA a Velké Británii a vyznačující se „hybridní vědeckou kulturou“ (s. 41n.)

Krauss podává podrobný přehled universit, oborů, podmínek atd., líčí s jakým strachem a někdy otevřenou nevolí si německé university někdy doslova nechávaly vnutit německo-americké přednášející hosty: na semestr nebo dokonce někdy i jen na jednu jedinou přednášku. Na příkladu historiografie pak autorka ukazuje, jak významné impulsy v oblasti metodologie a formulování výzkumných otázek přitom tito „hosté“ přinášeli. Skutečná spolupráce se pak rozeběhla především s druhou generací emigrantů, již vystupovavších v USA.

⁷ Srovnej: Henry J. Kellermann, *Cultural Relations as an Instrument of U.S. Foreign Policy. The Educational Program Between the United States and Germany 1945–1954* (Washington Bureau of Educational and Cultural Affairs 1978).

⁸ Kurt Mühlberger, *Vertriebene Intelligenz 1938. Der Verlust geistiger und menschlicher Potenz an der Universität Wien 1938 bis 1945* (Wien: Archiv der Universität Wien, 1993) připomíná, že vídeňskou universitu po anšlusu opustilo 37 % profesorů a 49 % docentů.

⁹ Zde se autorka opírá o sborník: Rüdiger vom Bruch a Brigitte Kaderas, eds., *Wissenschaften und Wissenschaftspolitik. Bestandsaufnahme zu Formationen, Brüchen und Kontinuitäten im Deutschland des 20. Jahrhunderts* (Stuttgart: Stliner, 2002).

Rozsáhlá, materiálem poněkud zahlcená, nicméně cenná studie Michaela Paraka o německých vysokoškolských učitelích z universit na po válce „ztracených územích“ (Praha, Brno, Vratislav, Poznaň, Gdaňsk, Královec), kteří našli nový domov na vysokých školách NDR (s. 55–94) tvoří protějšek k nedávno uveřejněné sérii prací Markuse Mößlanga o „utečeneckých profesorech“ na poválečných západoněmeckých vysokých školách.¹⁰ Odhlédneme-li od skutečnosti, že Parak občas poněkud zápasí se základní fakticitou (např. s. 59, kde je vznik Československa datován rokem 1919 a Protektorát Čechy a Morava je vydáván za nové jméno „bývalé České republiky“), je jeho článek, sumarizující výsledky rozsáhlého a dlouhodobého výzkumného projektu, zajímavý. Jde o analýzu osobních dat a osudů 866 profesorů a docentů dvanácti „ztracených“ universit a vysokých škol.

Parak vytrídil ony profesory, kteří vždy k danému datu nepřekročili 70. rok života (tehdy profesorská pensijní hranice), a konstatoval, že do roku 1950 jich (navzdory všem denacifikačním opatřením) našlo nové vysokoškolské místo 46,4 %, do roku 1961 pak dokonce 61,2 %. (s. 64) Dobře se etablovala ovšem i podstatná část ostatních: zejména lékaři, kteří získali často čelná místa v nemocnicích a na klinikách, již neusilovali o návrat do akademického prostředí. Podíl „utečenců a vysídlelců“ ve sboru východoněmeckých a západoněmeckých universit byl v podstatě obdobný: 11,2 % v NDR a 10,4 % v SRN. „Vyhroceně řečeno: ‚utečenečtí profesori‘ byli v SRN, kde vládl přebytek vysokoškolského personálu, dodatečným reservoárem, z něhož si university mohly vybrat odborné síly. V NDR, kde panoval nedostatek odborníků, měli však daleko významnější funkci.“ (s. 82 an.)

Nacistická minulost nevadila na západě ani na východě. Jako exemplární příklad je tu uváděn klasický filolog z university v Královci, člen NSDAP Werner Hartke (1907–1993), který sloužil na frontě jako NS-politruk, roku 1946 vstoupil v Göttingen do KPD a roku 1948 přijal dobře placené místo profesora a ihned také děkana, resp. prorektora ve východoněmeckém Rostocku, od roku 1955 v Berlíně. Aktivní činnost v SED a StaSi, především však neohrožený boj proti rozkladným žvlům na universitě i na akademii věd v roce 1957 ho kvalifikoval pro post rektora Humboldtovy university a presidenta akademie věd. Jeho kariéra byla výjimečná jak výší dosažených met, tak poněkud nadstandardní mírou přizpůsobivosti. Většina přírodovědců a techniků vystačila vůči režimu s prostou loyaltitou, a přesto dosáhla špičkových kariér. Vyšší politická angažovanost byla ovšem odměňována nejvyššími vědeckými posty – s nadproporčním zastoupením právě vyhnanců.

Parak interpretoval zdařilé zapojení většiny „vyhnaneckých“ učitelů do školství NDR jako z hlediska správy vysokých škol „úspěšný transfer vědění“. Tento pohled ovšem identifikuje „vědění“ s ryze technicistní kompetencí těchto učitelů, nikoliv s oním produktivním potenciálem inovací vědeckého zájmu, o němž píše Krauss. Otázku, jaké koncepty, hodnoty,

¹⁰ Srovnej zejména Markus Mößlang, *Flüchtlingslehrer und Flüchtlingshochschullehrer. Eine Studie zur Integration der Flüchtlinge und Vertriebenen im Bayerischen Bildungswesen 1945–1961* (München: Indicum, 2002); týž, „Auf der Suche nach der ‚akademischen Heimat‘. Flüchtlingsprofessoren in Westdeutschland“, *Jahrbuch für Universitätsgeschichte* 8 (2005): 143–156. Parak je autorem knihy *Hochschule und Wissenschaft in zwei deutschen Diktaturen. Elitenaustausch an sächsischen Hochschulen 1933–1952* (Köln: Böhlau Verlag, 2004).

cílové představy a ideály předávali staří akademičtí nacisté mladé generaci státu SED, si už autor, bohužel, nepoložil.

Eva Maria Auch se zaměřila na Poutníky mezi světy: muslimské vzdělanostní elity zakavkazské oblasti na konci 19. a na počátku 20. století (s. 181–206).¹¹ V populačně velmi rychle rostoucí oblasti a zejména v ropou pozeňnaném Ázerbájdžánu nebylo vyšší nebo odborné školství: jediná možnost vzdělání byla spojena s odchodem na ruské školy. Motivem vzdělanostní migrace bylo buď udržení pozic rodiny nebo společenský vzestup. Průvodní podmínkou vzdělání byla pak důsledná rusifikace, resp. kulturní a civilizační asimilace do ruské společnosti, přesvědčené o své nadřazenosti nad kavkazskými národy. Autorka soudí, že Ruskem do poloviny 19. století přijímaná role jakéhosi „zprostředkovatele“ mezi orientem a západní Evropou nebyla poté již akceptovatelná pro žádnou ze stran.

Azerštky vzdělanci se na přelomu století zaměřovali na reformování své mateřské společnosti, které si ovšem do velké míry představovali jako porušení (pozápadní) kulturní každodennosti elitních vrstev a jejich vybavování prestižními atributy podle ruského vzoru (portrétní malířství, divadlo, opera, publicistika). Nové kulturně komunikační možnosti podle jejich představ neměly však tradiční islámskou kulturu nahradit, nýbrž doplňovat. Azerská tradiční společnost si ovšem nic takového nepřála a modernizační pokusy ze studií se navrátilivších „ruských hlav“ a „nevěřících“ s pohrdáním odmítala. Čím vzdělanější navrátilci byli, tím hlubší byl též rozpor jejich identity se společností, která je napříště nechtěla akceptovat jako své plnohodnotné členy.

Problémy s pokusem o kultivaci populačně rychle rostoucí agrární společnosti prostřednictvím zahraničního vzdělávání elit tematizoval i Milan Kosanovič v drobném příspěvku o vzdělanostní migraci srbských elit do německé jazykové oblasti v druhé polovině 19. století (s. 207–214). Bělehradská Vysoká škola byla sice založena již roku 1863, až od 90. let však překročila gymnasiální úroveň a roku 1905 byla reformována v – ne právě produktivní – universitu. Království srbské se pokusilo řešit zoufalou vzdělanostní situaci udílením studijních stipendií do zahraničí. V letech 1882–1914 tak odešlo studovat 853 státních stipendistů: 318 do Vídně, 201 do Německa, 145 do Ruska, 132 do Francie. I u stipendistů se však projevovaly důsledky základní slabiny srbského školství: špatná úroveň základních a středních škol (s výjimkou Bělehradu) podkopávala možnosti skutečného rozvinutí akademického studia. Podíl vzdělců (součet počtu bělehradských vysokoškolských absolventů se zahraničními stipendisty) v populaci, která se za léta 1878–1900 zdvojnásobila, přitom klesal.

Příspěvky sborníku o „vandrování elit“ ukazují více problémových než „vítěznych“ aspektů integrace (nemigrujících) „externích“ vzdělců do problémových společností, které je přitom nutně potřebují pro svoji funkční i vzdělanostní modernizaci. Vlastně jen většina z východu „uprchlých“ nacistů se poměrně úspěšně integrovala do školského a vědeckého systému

¹¹ Autorka, profesorka východoevropských dějin na universitě v Bonnu, tu zjevně navazuje na výzkumy, které prováděla pro knihu *Muslim – Untertan – Bürger. Identitätswandel in gesellschaftlichen Transformationsprozessen der muslimischen Ostprovinzen Südkasiens (Ende 18. – Anfang 20. Jahrhundert). Ein Beitrag zur vergleichenden Nationalismusforschung* (Wiesbaden Reichert, 2004), resp. pro sborník: Eva Maria Auch, ed., *Leben in zwei Kulturen. Akkulturation und Selbstbehauptung von Nichtrussen im Zarenreich* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2000).

diktatury SED – snad proto že byla národně „jejich“ a názorově jim vlastně v mnoha ohledech blízká. Jinak ale popisované, v jádru rigidní společnosti vykazovaly poměrně vysokou míru resistance proti – dobře míněné, ale jaksi proti jejich vůli nabízené – externí modernizaci prostřednictvím vzdělání. Snad proto může tato kniha posloužit i jako aktuální podnět k přemýšlení a bádání o postkomunistické situaci v zemích osvobodivších se z ruského impéria.

Jiří Pešek

Brian J. Daugherity, Charles C. Bolton, eds., **With All Deliberate Speed: Implementing Brown v. Board of Education**. Fayetteville: The University of Arkansas Press, 2008, 339 s. ISBN 978-1-55728-869-1

Více než pětadesát let od přelomového rozhodnutí amerického Nejvyššího soudu v případě *Brown v. Board of Education* představuje otázka integrace a desegregace v oblasti amerického veřejného školství palčivý problém. Politici a odborníci v oblasti sociálních věd se snaží hledat řešení nejen na úrovni místních samospráv, ale i na úrovni nejvyšších pater americké federální vlády. V posledních letech je totiž možné sledovat negativní vývoj, co se týče míry kontaktu příslušníků jednotlivých rasových a etnických skupin, v průběhu vzdělávacího procesu na amerických veřejných školách. Ve skutečnosti opravdu přibývá škol, které většinou nebo přímo výlučně navštěvují příslušníci těchto menšin a úměrně tomu přibývá i počet škol, kde většinu žáků tvoří bílí Američané.

V souvislosti s padesátiletým výročím rozhodnutí v případě *Brown v. Board of Education* se problematice desegregace a integrace v oblasti amerického veřejného školství dostalo nové pozornosti ze strany médií i sociálních vědců a historiků. Diskuse a nedávno vydané studie, monografie a sborníky se vzácně shodují na tom, že *Brown V. Board of Education* bylo přelomovým rozhodnutím, které odstartovalo další procesy, které v šedesátých letech vyústily v celonárodní hnutí za práva Afro-Američanů. Shodují se ale také v tom, že uvádění rozhodnutí v praxi bylo zoufale pomalé, neefektivní a minimálně do začátku šedesátých let, zejména v oblastech amerického Jihu, bylo rozhodnutí státními vládami všemožně bojkotováno a obcházeno.

Mnoho autorů však jedním dechem dodává, že výsledky, které rozhodnutí v případě *Brown v. Board of Education* přineslo, je možné, s odstupem půlstoletí, hodnotit jako diskutabilní ve smyslu procesu jeho naplňování. Nucená desegregace škol zažila svůj vrchol na začátku sedmdesátých let 20. století, ale už jejich koncem se vůle federální vlády a Nejvyššího soudu prozrazovat v praxi nařízení, která by vedla k dlouhodobé integraci a zvýšení kontaktu mezi jednotlivými rasovými a etnickými skupinami, začala znatelně ochabovat. V současné době tak sice nenajdeme ve Spojených státech v žádném ze státních zákonodárství zmínku o segregaci v oblasti školství, ve skutečnosti se však faktická segregace neustále prohlubuje.

Sborník *With All Deliberate Speed: Implementing Brown v. Board of Education*, který společně sestavili Brian J. Daugherity, historik působící na Virginia Commonwealth University, a Charles C. Bolton, vedoucí katedry historie na University of North Carolina at